

РОЗВИТОК ТВОРЧОЇ ІНДИВІДУАЛЬНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПРИРОДНИЧИХ ДИСЦИПЛІН ПРОФІЛЬНОЇ ШКОЛИ

Стаття присвячена проблемі теорії і практики розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя природничих дисциплін у процесі професійно-педагогічної підготовки. У роботі здійснено аналіз сутності професійної рефлексії в сучасній професійній педагогіці. Розглянуто основні механізми розвитку індивідуальності, розкрито загальне значення поняття «творча індивідуальність».

Ключові слова: підготовка майбутнього вчителя, природничі дисципліни, профільна школа, творча індивідуальність учителя, інтелектуальна активність, професійна рефлексія.

Статья посвящена проблеме теории и практики развития творческой индивидуальности будущего учителя естественных дисциплин в процессе профессионально-педагогической подготовки. В работе осуществлен анализ сущности профессиональной рефлексии в современной профессиональной педагогике. Рассмотрены основные механизмы развития индивидуальности, раскрыто общее значение понятия «творческая индивидуальность».

Ключевые слова: подготовка учителя, естественные дисциплины, профильная школа, творческая индивидуальность учителя, интеллектуальная активность, профессиональная рефлексия.

The article is devoted to the theory and practice of creative individuality of the future teacher of natural sciences in vocational teacher training. We made an analysis of the essence of professional reflection in the modern professional teaching. The basic mechanisms of development of personality, revealed the general meaning of «creative personality».

Key words: teacher training, natural sciences, school profile, creative personality of the teacher, intellectual activity, professional reflection.

Постановка проблеми. Формування творчої індивідуальності диктується кардинальними змінами, які відбуваються в українській освіті. Модернізація системи освіти, як зазначено в Національній доктрині розвитку освіти України у ХХІ столітті, спрямовується на забезпечення розвитку й соціалізації дітей і молоді, виховання особистості, здатної орієнтуватись у реаліях і перспективах

соціокультурної динаміки, підготовленої до життя й праці в ринковому суспільстві. Водночас держава визначає одну з найважливіших умов модернізації освіти – підготовку й професійне вдосконалення педагогічних кадрів. Традиційна система професійної підготовки вчителів є недостатньою для задоволення запитів сучасної педагогічної практики. Сьогодні перед системою освіти стоять завдання максимального розкриття в людині її самостійності, активності, розвитку індивідуально своєрідного творчого потенціалу людини, виховання особистості, яка є суб'єктом соціального життя, саморозвитку, самовизначення й самореалізації. Вирішення цих завдань передбачає створення гнучкої, відкритої, варіативної за типами шкіл та освітніми рівнями системи освіти, вимагає переходу на нові, особистісно орієнтовані педагогічні технології вчителя з яскравою творчою індивідуальністю, здатного до формування гуманістичної творчої особистості учня, тому що кожна неповторна особистість, реалізуючи свій творчий потенціал, сприяє гармонізації світу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичною основою дослідження стали ідеї видатних вітчизняних педагогів із проблем становлення особистості (К. Ушинський, В. Сухомлинський, А. Макаренко), філософські роботи, в яких розглядається сутність індивідуальності (М. Бахтін, В. Біблер, Г. Гак, Л. Зеленов, М. Каган, І. Кон, Д. Лоуренс, Н. Михайловський, А. Резвицький, І. Резвицький, В. Тугарінов, Е. Ільєнков, Ю. Хабермас та ін.); психологічні концепції про індивідуальність і особистість (К. Абульханова-Славська, Б. Ананьєв, А. Асмолов, І. Бех, Л. Божович, Д. Леонтьєв, В. Мерлін С. Рубінштейн і ін.); про творчість (Л. Виготський, В. Давидов, Я. Пономарьов та ін.); педагогічну творчість і її аспекти (О. Абдуліна, В. Андреев, В. Бондаревська, В. Загвязинський, В. Кан-Калик, М. Лазарєв, Н. Никандров, О. Пехота, Н. Посталюк, М. Поташник, В. Сластьонін С. Сисоева та ін.). Методологічні положення дозволили розробити концептуальний підхід до проблеми, виробити сукупність логічно пов'язаних ідей, які розкривають сутність процесу розвитку творчої індивідуальності вчителя.

Мета написання статті. Творчий характер педагогічної діяльності

передбачає наявність творчої індивідуальності вчителя. Разом з тим існує протиріччя між масовим характером учительської професії і потребами школи в обдарованих, творчо працюючих учителях, між масово-репродуктивною сутністю сучасної педагогічної освіти та необхідністю індивідуально-творчого підходу, що забезпечує виявлення й розвиток у майбутнього вчителя творчої індивідуальності. З урахуванням цього протиріччя зроблений вибір теми дослідження, проблема якого сформульована таким чином: на основі виявлення сутності, характеру і сфер прояву творчої індивідуальності педагога розробити педагогічні основи актуалізації цього феномена, запропонувати систему засобів, що дозволяють діагностувати й стимулювати її розвиток та реалізацію в практиці освіти.

Виклад основного матеріалу. Одне з головних сучасних завдань підготовки вчителя – розвиток творчої індивідуальності педагога [4]. Під індивідуальністю ми розуміємо неповторну своєрідність людини, сукупність тільки її властивих особливостей.

Індивідуальність людини може проявлятися в рисах темпераменту, характеру, в специфіці інтересів, психічних процесів, в особливостях діяльності і творчості. Кожна людина відрізняється від іншої передусім своїм внутрішнім, суб'єктивним світом, і цей світ визначає індивідуальність особистості набагато сильніше, ніж її зовнішність та фізичні якості [2; 3]. Коли говорять про творчу індивідуальність особистості, то мають на увазі: сформованість у неї творчих здібностей, наявність творчого потенціалу, потреби в творчій праці на користь суспільства з метою самореалізації, самоствердження; диференціацію творчої діяльності, її визначеність у чому-небудь конкретному (мистецтві, музиці), в професійній праці тощо; певний рівень творчих досягнень людини; особистий стиль творчості; наявність особливої ієрархії мотивів, серед яких мотив творчого самоствердження займає провідне місце.

Важливість проблеми розвитку творчої індивідуальності педагога в процесі його професійної підготовки передбачає те, що успішність професійної діяльності може бути забезпечена різними особистими якостями. Відомий американський психолог Г. Олпорт у своїй книзі «Особистість: Психологічна

інтерпретація» [6] уперше висловив думку про те, що будь-яке професійне завдання може бути вирішене різними способами. Розвиваючи цю думку далі, Б. Теплов детально проаналізував особливості поведінки представників різних професій і довів, що успіх у професійній діяльності багато в чому залежить від уміння людини використовувати кращі дані своєї індивідуальності й нейтралізувати недоліки. У сучасній науці процес засвоєння особистісного соціального досвіду розглядається як безперервна зміна актів перебудови, реконструкції минулого досвіду, пошуку сенсу в інформації, що повідомляється. Кожна нова порція інформації по-особливому, неповторно, особистісно сприймається, прочитується. Причому, зміст передаваного досвіду, окремої дози інформації у різних людей набуває різного сенсу. При зміні досвіду особистості в одному й тому ж змісті їй відкривається зовсім інший сенс. Таким чином, відбувається нове творче осмислення соціального досвіду.

Творчість, оригінальність мислення виникають при прагненні особистості розібратися в усьому самотійно, не орієнтуючись на авторитети і чужі думки, при постійному сумніві в непорушності наукових істин, за наявності установки перевіряти все на практиці, на особистому досвіді [5].

Індивідуально-творчий розвиток припускає не запам'ятовування й механічне відтворення інформації, а творче перетворення її, пошук у ній іншого сенсу, знаходження оригінальної інтерпретації, формування особистісного ставлення до неї, оцінку важливості й ефективності ідей, теорій, методичних рекомендацій, здатність майбутнього вчителя вести діалог з автором, дискутувати з ним. Необхідність індивідуально-творчого розвитку студентів обумовлюється цільовими установками сучасної загальноосвітньої і професійної школи. Основна мета й головний сенс освітньої діяльності – розвиток особистості, створення умов для творчого її саморозвитку, розкриття усіх її здібностей, самореалізації в праці. У цьому, власне, полягає і сенс життя людини.

Дослідження психологів і педагогів показують, що починати формувати творчі здібності особистості необхідно якомога раніше, а творчу особистість може виховати тільки творчий, самобутній педагог.

Можна вказати й інші вагомі причини, що визначають інтерес педагогів до вказаної проблеми: необхідність удосконалення освітнього процесу в сучасній профільній школі й розвитку педагогічної науки; залежність емоційного й фізичного стану особистості від рівня її творчих можливостей і успішності професійної діяльності; залежність сімейного мікроклімату від творчого потенціалу подружжя; вплив творчої індивідуальності педагога на швидкість і ефективність упровадження наукових розробок в освітній процес та ін.

Індивідуально-творчий розвиток майбутніх учителів природничих дисциплін ґрунтується на особистісному підході до формування професійних здібностей людини. Суть цього підходу полягає в тому, що найбільш ефективним засобом розвитку професійних здібностей вважається формування певної структури особистості.

Основна якість, яка істотним чином позначається на ефективності формування творчих професійних здібностей – внутрішня єдність, цілісність особистості, з чіткою ієрархією мотивів, що визначають її спрямованість. Ця спрямованість характеризується домінуючими стратегічними цілями й завданнями, які ставить перед собою людина, її «керівною ідеєю», за висловом Б. Теплова.

Процес розвитку творчої індивідуальності майбутнього вчителя стає найбільш оптимальним, якщо такою «керівною ідеєю» обирається мрія – стати професіоналом, «справжнім педагогом», відомим педагогом. Тоді студент стає сприйнятливим до педагогічних дій, проявляє найвищу активність у навчанні, прагне кожну доручену справу виконати з найкращою якістю.

Інша особистісна якість, що впливає на формування творчої індивідуальності вчителя, – пізнавальна потреба й інтелектуальна активність, що викликається нею. Постійне здивування, захоплення майстерністю, емоційне сприйняття явищ і процесів педагогічної дійсності, любов до дітей і прагнення їх зрозуміти, спілкуватися з ними, захопленість справою і докладання усіх зусиль для того, щоб кожна доручена справа була виконана на високому рівні майстерності, активність в організації цікавого життя в дитячому й студентському колективі – ось та основа, на якій формується

пізнавальна потреба й розвивається творча індивідуальність майбутнього вчителя. Процес навчання необхідно організувати так, щоб інтерес студентів до навчання і роботи з дітьми не згасав, а, навпаки, зміцнювався, перетворюючись на особистісну потребу.

Ще однією інтегральною особистісною якістю, яка істотним чином впливає на формування творчої індивідуальності особистості, є здатність майбутнього вчителя природничих дисциплін до професійної рефлексії.

Під рефлексією розуміють процес самопізнання, самоаналізу й усвідомлення своєї діяльності та відносин, уміння поглянути на них начебто очима інших людей. Інтенсивність процесу саморозвитку особистості і її якісні особливості багато в чому залежать від уміння людини правильно оцінити свої потреби, інтереси в тій або іншій ситуації, свої можливості. Занижена самооцінка своїх можливостей зазвичай гальмує розвиток творчих здібностей особистості. Багато проблем у формуванні творчої індивідуальності виникає при високому рівні домагань (рівні успішності діяльності, на який розраховує особистість; рівні потреб і інтересів) і завищеній самооцінці. Найбільш сприятливі умови для творчого розвитку створюються при адекватній самооцінці й наявності невеликого відриву між рівнем домагань і сформованістю можливостей особистості.

Формуванню професійної рефлексії в сучасній професійній педагогіці відводиться дуже важливе місце. Особливість цього процесу полягає, по-перше, в тому, що процес самопізнання здійснюється на основі включення особистості в професійну й різноманітну творчу діяльність, адже пізнати свої можливості поза практичною діяльністю неможливо; по-друге, значно збільшується обсяг аналітичної діяльності, адже кожне проведене заняття обов'язково аналізується й оцінюється його учасниками і присутніми педагогами; по-третє, навчання студентів професійній рефлексії засновується на зразках аналізу, оцінки діяльності з боку вчителів, методистів, однокурсників, даних діагностики своїх

якостей; по-четверте, у майбутніх педагогів формується установка на самопізнання, самоаналіз власного розвитку, на відстежування змін у професійно-особистісному становленні. Основні механізми розвитку індивідуальності необхідно розглядати з урахуванням таких чинників:

- цілеспрямованої організації формувального середовища, центральними сферами якого є шкільне життя і навчально-професійна діяльність студентів.

Тривале включення в різноманітні відносини, пов'язані з професійною діяльністю, з необхідністю, викликає пристосування, адаптацію особистості до цих умов, вимог, усвідомленого або неусвідомленого прояву її сильних сторін, свого творчого потенціалу для досягнення успіху в цій діяльності;

- формулювання вимог до діяльності й відносин студентів, відповідних рівню якісного викладання і виховання сучасного школяра. Вимоги до діяльності зростають поступово, у міру адаптації до них студентів, але кожного разу рівень вимог відповідає зоні найближчого розвитку особистості;

- цілеспрямованої роботи з формування операційно-технологічного фонду для здійснення особистісної навчально-професійної діяльності: ознайомлення студентів із технологічними системами, стилем діяльності різних учителів; розширення форм, методів і прийомів роботи з дітьми; накопичення методичних розробок, діагностичних методик, дидактичних матеріалів, наочних посібників, популярного матеріалу тощо; надання кожному студентові можливості обирати ті засоби навчання й технологічні системи, методи й форми роботи, які найбільше відповідають його індивідуальним особливостям;

- надання особливої уваги своєчасній допомозі, корекції дій студента в реалізації розробленої ним індивідуальної програми діяльності для забезпечення успіху діяльності і якісного формування основних професійних компетенцій;

- цілеспрямоване включення студентів у спілкування, спільну роботу з творчими педагогами, розширення передового досвіду професійної діяльності в процесі такого спілкування й знайомства з педагогічною творчістю виникає натхнення, з'являється бажання творити самому;

- розвиток творчого мислення студентів, їхніх творчих здібностей,

організація процесу навчання, яка постійно примушує майбутнього вчителя щось винаходити, виявляти кмітливість, фантазувати, конструювати, проявляти ініціативу;

- процес навчально-професійної діяльності студентів має будуватися так, щоб вони не лише засвоювали все краще, що є в школі, але й намагалися вдосконалити існуючий процес навчання й виховання учнів, самостійно проектували б і випробовували на практиці нові форми й методи роботи з дітьми, незвичайні повчальні засоби, які дозволяли б отримати кращі результати;

- особливе значення тут мають ознайомлення студентів з основними напрямами, тенденціями, концепціями розвитку профільної школи, з новаторськими ідеями.

Головне в розвитку творчої індивідуальності фахівця – формування у нього творчих здібностей (креативності особистості). У філософії і соціології під творчістю розуміють діяльність, за допомогою якої створюються нові, суспільно значущі матеріальні і духовні цінності [1]. У результаті творчої діяльності з'являється об'єктивно новий продукт, вноситься об'єктивна новизна в технологію, організацію трудової діяльності, конструкцію або предмет праці. Результат творчої діяльності може бути новий для усього суспільства в цілому (винаходи й відкриття) або ж для окремої освітньої установи, підприємства (раціоналізаторські пропозиції, вдосконалення). У той же самий час продукт творчості має і суб'єктивну новизну, він є новим для особистості самого творця, оскільки його творець не зустрічав подібних рішень у своїй практичній діяльності, у своєму суб'єктивному досвіді, а прийшов до них на основі роздуму, власної ідеї, здогадки, інтуїції, уяви. Продукти творчої діяльності студентів здебільшого мають лише суб'єктивну новизну, але цінність такої творчості полягає в тому, що вона за психологічним механізмом не відрізняється від творчості з об'єктивною новизною. На основі виконання творчих завдань засвоюється досвід творчої діяльності, й особистість стає здатною творчо вирішувати професійні завдання з об'єктивною новизною. Як свідчить практика, всі творчі особистості проходять один шлях – від відкриття

істин, нових лише для них самих, до відкриття мало вдалих істин і, нарешті, до створення істин, нових для всіх.

Висновки з дослідження й перспективи подальших розвідок із напряму. У роботі доведено, що підготовка майбутніх учителів природничих дисциплін базується на провідних ідеях гуманізації освіти, спрямованих на формування особистості, спроможної до максимальної самореалізації власних можливостей, постійно відкритої для сприйняття нового досвіду профільної освіти й оновлення знань, створення необхідних умов для вираження її індивідуальності, власної життєвої позиції.

Теоретичний аналіз концепцій творчої індивідуальності в психолого-педагогічних працях дозволив виділити найбільш значущі для майбутнього вчителя якості: творча індивідуальність, самоусвідомлення, самовираження, морально-ціннісні орієнтації, самореалізація, педагогічна спрямованість, інтелектуальна активність.

Ефективний розвиток творчої індивідуальності майбутнього вчителя природничих дисциплін профільної школи передбачає створення оптимальних педагогічних умов, найважливішими з яких є:

- діагностика особистості студентів у навчально-виховному процесі з позиції взаємозв'язку особистісних особливостей і прояву якостей творчої індивідуальності;
- реалізація особистісного підходу, що ґрунтується на емоційно-позитивній спрямованості до студентів та формуванні певної структури особистості;
- здатність майбутнього вчителя природничих дисциплін до професійної рефлексії;
- застосування в навчальному процесі завдань творчого характеру, спрямованих на виявлення якостей творчої індивідуальності студента.

Література:

1. Балл Г. О. Методологічні засади гуманізації (особистісної орієнтації) професійної діяльності та підготовки до неї / Г. О. Балл // Психологія праці та професійної підготовки особистості : навч. посіб. / за ред. П. С. Перепелиці, В. В. Рибалки. – Хмельницький, 2001. – С. 48–67.

2. Психологический словарь / под ред. В. П. Заиченко, Б. Г. Мещерякова. – 2-е изд. перераб. и доп. – М. : Педагогика–Пресс, 1999. – 440 с.
3. Психология : словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – 2-е изд., испр. и доп. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
4. Психолого-педагогический словарь / автор-сост. В. А. Межериллов ; под ред. П. И. Пидкасистого. – Ростов н/Д. : Феникс, 1998. – 544 с.
5. Теплов Б. М. Избранные труды : в 2 т. / Б. М. Теплов. – М. : Педагогика, 1985. – Т. 1. – 239 с.
6. Allport G. W. Personality A psychological interpretation / G. W. Allport. – NY. Holt, 1937. – 698 p.